

BANKLARDA MUAMMOLI KREDITLARNI KAMAYTIRISH YO'LLARI O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA

Абдуллаев Хуршид Тулкинжон угли

O'zsanoatqurilishbank Samarqand viloyat hududiy boshqarmasi Bosh yuriskonsulti

Annotatsiya: *Ushbu maqola banklaridagi muammoli qarzlarning holatini ko'rib chiqishga bag'ishlangan, chunki bu mavzu har qanday vaqtda, ayniqsa inqiroz va turg'unlik davrida dolzarbdir. Bankning kredit portfelidagi muammoli kreditlar ulushining ko'payishi bankning moliyaviy holatiga va natijada umuman iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Muammoli qarzlarni minimallashtirish usullaridan biri sifatida qarz oluvchilar uchun muddati o'tgan kreditlar sonini kamaytirishga qaratilgan yagona statistik ma'lumotlar bazasi taklif qilindi.*

Kalit so'zlar: *kredit qarzi, muammoli kredit, qarz oluvchi, qarz beruvchi, skoring.*

KIRISH

Bozor iqtisodiyotida muhim rivojlanish omillaridan biri bu tijorat banklarining tadbirkorlik sub'ektlari va iste'molchilarning pul resurslariga bulgan ehtiyojlarini kondirishdir. Kredit ajratishda tijorat banklari tashqi muhit bilan o'zaro ta'sir jarayonida yuzaga keladigan risklarni o'z zimmasiga oladi. Bu esa, uz navbatida, tijorat banklarining uzluksiz ishlashiga eng katta tahdidlardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda kreditni aytarish muammosi uta muxim bulib olmoda, aksariyat banklar kredit portfeli sifatining yomonlashishini ;ayd etmokda. Tijorat banklarining xar be-shinchi mijozi kreditni kaytarish bilan bogli muammolarga ega bulmokda. Bu tendentsiya 2020-2021-yillarda muammoli kreditlar sonining ortishiga sabab bulishi xamda xar uchinchi mijoz kredit qaytarish qiyinchiliklariga duch kelishi mumkin. Bu esa kredit tashkilotlari uchun jiddiy va salbiy oibatlarga sabab buladi. Bunday xollarda kreditlashning asosiy tamoyillaridan biri - "Qayta-rishlik" tamoyili buzilishi kuzatilishi mumkin. Bank prognoz kilingan daromadni olmaslik va muammoli kre-ditlarga xizmat kursatish uchun kushimcha xarajatlarni koplashga majbur buladi.

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, shuni ta'kidlash lozimki, muammoli kreditlar salmog'ini kamaytirish, ularning vujudga kelish omillarini bartaraf etish va kredit portfelini sog'lomlashtirish tijorat banklaridagi muammoli kreditlarni boshqarish mehanizmlarini takomillashtirish zaruriyatini yuzaga keltiradi. Bu esa tijorat banklarining ayni kundagi eng dolzarb vazifalaridan biri bolib olmoqda.

Qarz oluvchilarning o'rta sinfi o'z kreditlarini faol ravishda qayta moliyalashtirishni boshladi va banklar, o'z navbatida, kredit berish tartibini kuchaytirdilar, bu esa muddati o'tgan kreditlar sonini sezilarli darajada kamaytiradi. Yozgi davrda muddati o'tgan kreditlar darajasining pasayishi yorqin hodisa bo'ldi, bu aholi yillik mukofotlar va bonuslarni oladigan qish mavsumiga xosdir. Ammo, afsuski,

aholining Real daromadlari pasaymoqda va bu mulk va daromadlar tabaqalanishining oshishiga olib keladi.

Shunday qilib, muddati o'tgan kreditlar bilan bog'liq vaziyat asta-sekin, ammo yaxshilanishni boshlaydi degan xulosaga kelishimiz mumkin. Shuningdek, muddati o'tgan kredit qarzining dinamikasi umumiy iqtisodiy sharoitga qaraganda tanlangan bank investitsiya-kredit faoliyatiga ko'proq bog'liqligini ta'kidlaymiz. Shu sababli, tijorat banklari tomonidan berilgan kreditlarni to'lamaslik xavfini kamaytirish uchun kreditlarni to'lamaslik xavfini kamaytirishga yordam beradigan chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqish kerak.

Kreditlarning maksimal qaytarilishini ta'minlash uchun banklar yuridik shaxslarga berilgan kreditlarni boshqarish uchun jismoniy shaxslarga berilgan va alohida berilgan kreditlarni boshqarish bo'yicha moslashuvchan strategiyalarni ishlab chiqishlari kerak. Bu sizga har bir turdagi mijozlarning to'lov qobiliyatining xususiyatlarini hisobga olishga imkon beradi va pulni qaytarish protsedurasi uchun minimal xarajatlar bilan eng qisqa vaqt ichida maksimal qaytarib berishni ta'minlaydi.

Kredit tashkilotining kredit qarzini boshqarish strategiyasiga bir qator vazifalar qo'yilgan:

- Joriy etilayotgan kredit mahsulotlari bo'yicha qaytarilmaslik xavfining oldini olish, shuningdek kredit shartnomasini amalga oshirish bosqichida mablag'lar qaytarilmaslik xavfini bartaraf etish;

- Kreditlashning har bir yo'nalishi bo'yicha muammoli kreditlar ehtimolini aniqlash va boshqarish;

- Muammoli kreditlarni o'z ichiga olgan kredit portfelining sifatini miqdoriy baholash, uning bank faoliyati va barqarorligiga ta'sirini nazorat qilish va tahlil qilish;

- Kredit qarzini qoplash usullarini aniqlash;

- Muammoli qarzlarni kamaytirish yoki yo'q qilish usullarini ishlab chiqish, amalga oshirish va samaradorligini baholash;

- Muammoli kreditlar ulushini doimiy nazorat qilish.

Mablag'larni qaytarib bermaslik xavfini oldini olishning aniq usullaridan biri bu kredit berish tartibini kuchaytirish, shuningdek avtomatlashtirilgan tizim tomonidan tasdiqlangan kreditlar ro'yxatini qisqartirishdir, chunki bu fakt ko'pincha firibgarlarga yoki vijdotsiz mijozlarga kreditlar berishga sabab bo'ladi. Ushbu chora muammoli kreditlar sonini sezilarli darajada kamaytiradi, ammo kredit berish tartibini murakkablashtirishdan iborat salbiy ta'sir ham mavjud. Bundan tashqari, ushbu murakkablik kredit arizalarini tasdiqlash uchun yanada qulay va tezkor protseduraga ega bo'lgan boshqa bankni afzal ko'rgan mas'uliyatli qarz oluvchilarning talabini pasayishiga olib keladi.

Kreditning har bir turi uchun o'ziga xos xususiyatlar va xatarlar mavjud bo'lib, ular qaytib kelmaslik xavfini oldini olish va boshqarish uchun moslashuvchan yondashuvni talab qiladi. Shunday qilib, kreditlarning asosiy turlarini ko'rib chiqing:

- Iste'mol krediti;

- Kredit karta;
- Avtokredit;
- Ipoteka krediti;
- Qishloq xo'jaligi krediti;
- Yuridik shaxslarga kreditlar.

Iste'mol krediti tijorat banklari uchun eng mashhur kredit va eng xavfli hisoblanadi, chunki kredit resurslarining qaytarilmasligi foizi juda yuqori. Katta kreditlar garov, kafil, yaxshi kredit tarixi mavjud bo'lganda beriladi, bu esa bank xatarlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Ammo kichik kreditlar haqida gap ketganda, masalan, maishiy texnika, mebel, elektronika sotib olish uchun, qarz miqdori unchalik yuqori emas, shuning uchun banklar kafolat yoki garov talab qilmaydi. Biroq, to'lovlarni to'lamaslik xavfi hech qaerda yo'qolmaydi, shuning uchun banklar kredit foizini oshiradilar va shu bilan o'zlarini mumkin bo'lgan yo'qotishlardan sug'urta qiladilar. Yuqori ortiqcha to'lov mijozlarni uzoqlashtiradi, bu esa kredit xavfini kamaytirishning yangi usullarini yaratishni talab qiladi.

Kredit kartalaridagi bank xatarlari, mijozlar tomonidan qarzni o'z vaqtida to'lamaslik ehtimolidan tashqari, firibgarlik xavfini ham o'z ichiga oladi. Hujumchilar har kuni virus dasturlari, bankomatlarni taqlid qilish, magnit lentani nusxalash, bank qo'ng'iroqlarini simulyatsiya qilish va elektron pochta xabarlari va xabarlarni mobil telefonlarga yuborish orqali karta tafsilotlari haqida ma'lumot olish orqali o'z texnologiyalarini takomillashtirmoqdalar va o'g'irlashmoqda.

Firibgarlik xavfini kamaytirish mijozga kredit kartasidan qayerda foydalanmaslik kerakligi va bank hech qachon mijozdan qanday ma'lumotlarni so'ramasligi va hech qanday holatda uchinchi shaxslarga berilmasligi haqida batafsil ma'lumot berishga imkon beradi.

Avtokredit uchun maxsus bank xavfi-bu avtoulovga zarar etkazish xavfi, bu holda bu garovdir. Ushbu xavfning ehtimoli katta, chunki har kuni qarz oluvchilar, shuningdek boshqa shaxslar va ob-havo sharoiti va boshqa hodisalar tufayli yuzaga keladigan avtohalokatlar soni ko'paymoqda. Kredit tashkiloti qarz oluvchiga KASKONI rasmiylashtirish majburiyatini berish orqali o'zini ushbu xavfdan himoya qiladi. Casco-da avtomobilni to'liq sug'urtalashning avtomobilning o'zi qiymatidan oshib ketishi odatiy hol emas, bu holda siz Casco-dan tashqari avtoulov krediti olishingiz mumkin, ammo keyin dastlabki to'lov va kredit bo'yicha foizlar ancha yuqori bo'ladi.

Ipoteka kreditlari bo'yicha xatarlarning o'ziga xos xususiyatlari avtoulov kreditlari bo'yicha xatarlarning o'ziga xos xususiyatlariga o'xshaydi, bu holda ko'chmas mulk bo'lgan garov ham zarar ko'rishi yoki yo'q qilinishi mumkin, shuningdek uning qiymati pasayishi mumkin. Farqi shundaki, ipoteka kreditlari faqat qarz oluvchining hayoti va garov ta'minoti sug'urta qilingan taqdirda beriladi. Shuningdek, mulk qiymatini baholovchining javobgarligini sug'urtalash, garovga qo'yuvchining mulkiy huquqlarining tozaligini sug'urtalash va ipoteka qarzlarini sug'urtalashni o'z ichiga olgan bir qator sug'urta mahsulotlari mavjud.

Qishloq xo'jaligi kreditlari-bu kreditlar, ularning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular bo'yicha to'lovlar faqat ma'lum fasllarda, hosil va mahsulotlar yig'ib olinib, sotilganda mumkin bo'ladi, garov ham o'ziga xos bo'lishi mumkin, bu odatdagi mulkiy garovga qo'shimcha ravishda qishloq xo'jaligi texnikasi va ekinlari bo'lishi mumkin. Bu holda maxsus bank xatarlari ekinlar va chorva mollarining nobud bo'lishi, hosil bilan bog'liq muammolar, qishloq xo'jaligi texnikasining buzilishi va tabiiy ofatlar bo'lishi mumkin.

Agarda kredit bo'yicha to'lovlarning kechikishi jiddiy tus olsa va chora-tadbirlar majmui uning kaytarilishi uchun zarur bulsa, bunday holda bank kredit shartlarini Qayta ko'rib chiqishi, kreditni qayta moliyalashtirishi yoki garov mulki va kafillar orqali undirishi mumkin.

Shartnoma shartlarini qayta ko'rib chiqish ko'pincha qarz oluvchining murojaatiga ko'ra amalga oshiriladi, ayrim dollarda bu jarayonning tashabbuskori bankning o'zi dam bo'lishi mumkin. Qayta ko'rish yangi kredit shartnomasini ras-miylashtirish yo'li bilan yoki eskisiga qo'shimcha kelishuv sifatida amalga oshiriladi.

Kredit shartlarini qayta ko'rib chiqish tug'risida qaror qabul qilishda bank kredit va uning garovining navbatdan tashqari monitoringini, shuningdek, qarz oluvchining moliyaviy-xo'jalik faoliyatini, uning kreditga layoqatliligi va bu kredit bilan bog'lik risklarni har tomonlama tashkil qilishini amalga oshiradi.

Ta'kidlash lozimki, yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlarni qayta ko'rishda kredit shartnomasi shartlariga o'zgartirishlar kiritish yetarli emas, qarz oluvchining biznesi samaradorligini oshirish uchun uning to'lov qobilyatini tiklash va pul oqimlarini ko'paytirish choralari dam ko'rish kerak.

Xulosa va takliflar

Yukoridagilardan xulosa qilish mumkinki, muammoli kreditlar bilan ishlashning ko'plab usullari mavjud va banklar kredit portfelini unumdor qilish va uning sifatini yaxshilash imkonini beruvchi eng samarali usulni tanlaydi. Nafaqat kredit portfelining sifati, balki bank faoliyatining moliyaviy natijalari, shuningdek, uning barqarorligini ta'minlash va bankda muammoli kreditlar bilan muomala qilish tizimini tashkil etish eng ustuvor vazifalardan biri bo'lib qoladi.

Maqolaning mazmun va mohiyatidan kelib chiqib, tijorat banklaridagi muddati o'tgan, muammoli kreditlar ulushini minimallashtirish va boshqarishda quyidagi chora-tadbirlar majmui taklif etiladi:

1. Muammoli kreditlar bilan shu-gullanuvchi bulinmalar salodiyatini mustadkamlash;
2. Kreditni kayta kurishni sod-dalashtirish chora-tadbirlari majmuini shakllantirish;
3. Mijozlar bilan moliyaviy savod-xonlikni oshirishga karatilgan munta-zam ishlarni tashkil kilish;
4. Iqtisodiyotning holati, mamlakatdagi vaziyat va turli makroiqtisodiy jarayonlarni tizimli monitoring qilish;

5. Kredit ajratilishi davomida va unga xizmat ko'rsatish bosqichida qarz oluvchining moliyaviy dolatini monitoring qilib borish;

6. Risklarni boshqarish tizimini ishlab chiqish va takomillashtirish.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, muammoli kreditlar bilan bog'lik vaziyatni yaxshilash, muddati utgan karzdorlik bilan ishlash usullarini tanlash to'grisida qarorlar qabul qilish, shuningdek, risklarni hisobga olgan holda kredit portfelining yanada mutanosib tuzilishini ta'minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Смулов А.М., Нурзат О.А. Проблемная задолженность: понятие, основные признаки и меры повышения эффективности возврата проблемных кредитов // Финансы и кредит. - 2009. - № 35 (371). - С. 3.

2. Белоглазова Г.Н. Банковское дело: организация деятельности коммерческого банка / Г.Н. Белоглазова, Л.П. Кроливецкая. - М.: Юрайт, 2010. - 422 с.

3. Платонов В.А., Иванов С.А. Банковское дело: стратегическое руководство. - М.: Консольбанк, 1998. - С. 48.

4. Мухамеджанов К.А. Пути совершенствования управления кредитным портфелем и кредитными рисками коммерческого банка: Автореф. дисс.....канд. экон. наук. - Т., 2010. - С. 9.

5. Тухтабаев У.А. Муаммоли кредитлар вауларни бартараф этиш йуллари: Ицт. фан. номз. ...дисс. автореф. - Т., 2008. - Б. 13.

6. Каландаров А.Б. Банклардаги муаммоли кредитларни камайтириш механизмлари ваусуллари // Хал^аро молия ва цисоб. - 2020. - № 4. - Б. 3.